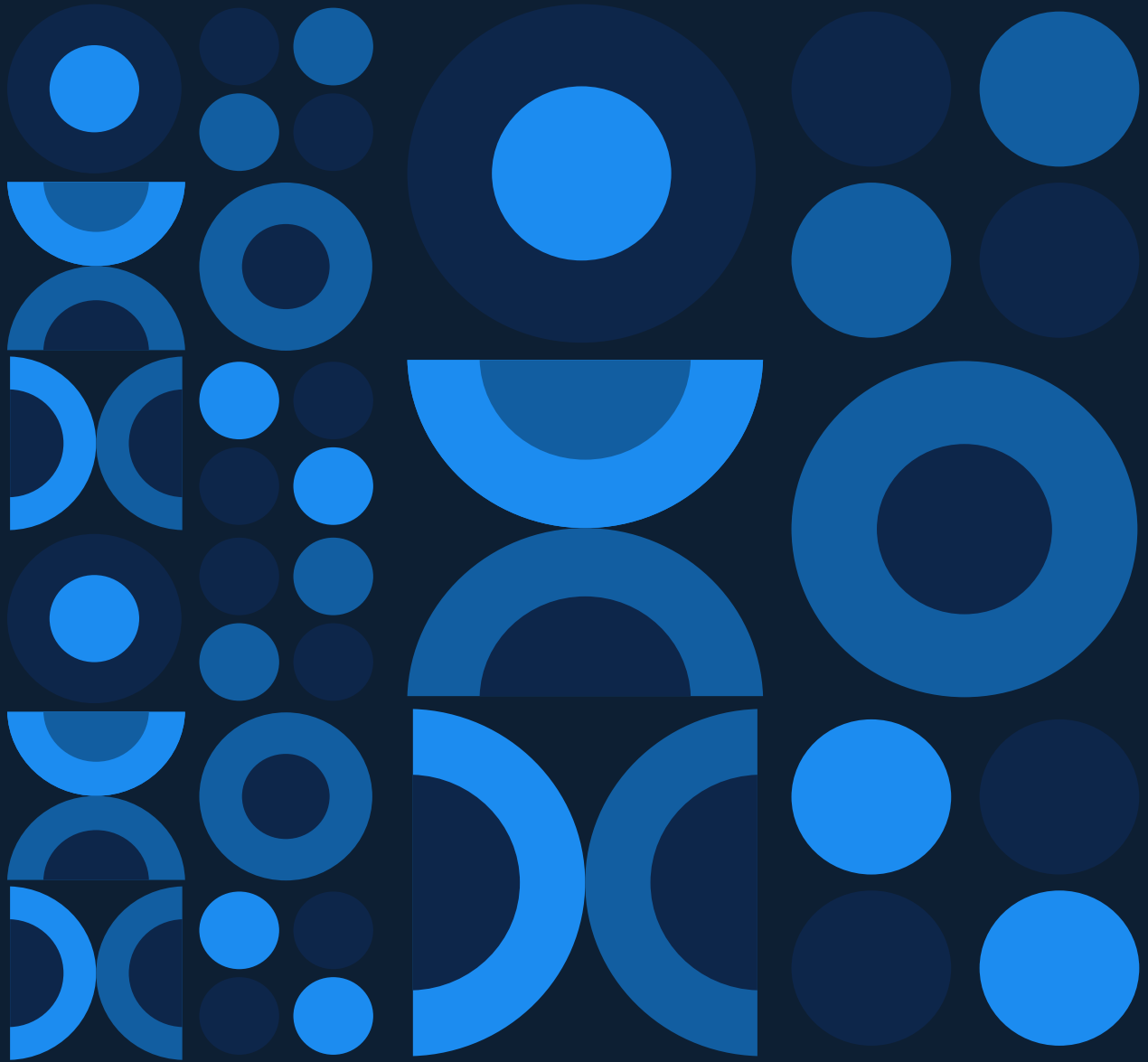

PREGLED POTENCIJALA ZA **KONSTRUKTIVNU
INTEGRACIJU** U OBRAZOVANJU, ZDRAVSTVU,
EKONOMIJI I KULTURNOM NASLEĐU
KOSOVSKIH SRBA

Pregled potencijala za konstruktivnu integraciju u obrazovanju, zdravstvu, ekonomiji i kulturnom nasleđu kosovskih Srba

Izdaju:

New Social Initiative - NSI
Kosovar Centre for Security Studies - KCSS

Autori:

Ramadan Ilazi
Aleksandar Šljuka

Decembar 2024

Mišljenja izražena u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno mišljenja Balkanskog fonda za demokratiju, Nemačkog Maršalovog fonda SAD, USAID-a ili Vlade SAD.

Contents

SAŽETAK	6
01 UVOD	8
02 PREGLED STANJA U OBRAZOVANJU, ZDRAVSTVU, KULTURNOM NASLEĐU I EKONOMIJI	10
2.1 Obrazovanje.....	10
2.2 Zdravstvo	12
2.3 Kulturno nasleđe	12
2.4 Ekonomija.....	13
03 BLIŽI POGLED NA IZAZOVE ZA KONSTRUKTIVNU INTEGRACIJU U OBRAZOVANJU, ZDRAVSTVU, KULTURNOM NASLEĐU I EKONOMIJI	15
3.1 Obrazovanje	15
3.2 Zdravstvo	16
3.3 Kulturno nasleđe	18
3.4 Ekonomija	19
04 OBLASTI SA POTENCIJALOM DA NAPREDUJU UZ KONSTRUKTIVNU INTEGRACIJU	21
4.1 Kulturno i versko nasleđe	21
4.2 Ekonomska integracija	21
4.3 Obrazovanje	22
4.4 Zdravstvo.....	23
05 PERCEPCIJE KONSTRUKTIVNE INTEGRACIJE, U BROJEVIMA	24
5.1 Obrazovanje: Sistem koji se smatra nedostatkom kvaliteta i inkluzivnosti	24
5.2 Zdravstvo: Dostupna, ali nedosledan u kvalitetu.....	25
5.3 Kulturno nasleđe: Zajednička zabrinutost	26
5.4 Ekonomske mogućnosti: Glavni izvor frustracije	27
06 ZAKLJUČAK	29

Sažetak

Ovaj izveštaj istražuje izazove i mogućnosti za integraciju srpske zajednice na Kosovu u ključne sektore kao što su obrazovanje, zdravstvo, kulturno nasleđe i ekonomija. Nalazi su zasnovani na primarnim podacima prikupljenim kroz dve fokus grupe sa zajednicom kosovskih Srba u Severnoj Mitrovici u avgustu'24 i sa zajednicom kosovskih Albanaca u septembru'24, zajedno sa analizom sekundarnih izvora, uključujući pravne dokumente, izveštaje i stručne analize.

Naša analiza ukazuje da je smisljena integracija kosovskih Srba usko povezana sa širom političkom normalizacijom odnosa između Kosova i Srbije. Bez značajnog napretka u ovoj oblasti, nastojanja da se integrišu kosovski Srbi najverovatnije će se suočiti sa otporom ove zajednice. Pristup kosovske vlade prema zajednici kosovskih Srba trebalo bi da se pomeri ka diskursu koji promovise postojeća prava garantovana Ustavom Kosova i Ahtisarijevim planom.

Naše diskusije u fokus grupama otkrile su značajnu zabunu i nesporazume o tome šta podrazumeva integracija škola u kojima se nastava odvija na srpskom jeziku ili zdravstvenog sistema koji finansira Srbija na Kosovu. Među kosovskim Srbima postoji zabrinutost da bi integracija mogla značiti gubitak kontrole nad odlukama kao što su koje udžbenike koristiti ili nastavni plan i program u njihovim školama. U međuvremenu, čini se da zajednica kosovskih Albanaca takođe nema punu svest ili razumevanje prava koja su zagantovana kosovskim Srbima u oblastima kao što su obrazovanje i zdravstvo. Na primer, Ustav Kosova daje kosovskim Srbima pravo da koriste srpske udžbenike, da prate srpski nastavni plan i program, da dobijaju sredstva od vlade Srbije i dozvoljava opštini Severna Mitrovica da osnuje univerzitet. Ovi nesporazumi naglašavaju potrebu za jasnijom komunikacijom i razmenom informacija kako bi se premostio jaz između zajednica.

Javnost Kosova mora biti bolje informisana o postojećim pravima i autonomiji koju uživa srpska zajednica prema kosovskom zakonodavnom okviru. Nesporazumi oko opsega ovih prava, kao što je mogućnost škola u kojima se nastava drži na srpskom jeziku da rade prema srpskom nastavnom planu i programu i primaju sredstva iz Srbije, doprineli su negativnom shvatanju da su takve mere ustupci, a ne zakonske garancije.

Kosovska vlada mora dati prioritet dugo obećanom unutrašnjem dijalogu sa srpskom zajednicom. Ovaj dijalog mora da se vodi transparentno, sa fokusom na izgradnju poverenja i rešavanje problema zajednice. Mere izgradnje poverenja, koordinisane sa međunarodnim akterima kao što su EU, SAD i zemlje Kvinte, biće od suštinskog značaja za negovanje konstruktivnijih odnosa.

Ekonomska integracija je i dalje ograničena, pri čemu se opštine sa srpskom većinom uglavnom oslanjaju na zapošljavanje u javnom sektoru i neformalnu ekonomiju, dok su naponi da se formalizuje ekonomija i podstakne međuetnička poslovna saradnja naišli na određeni otpor na severu Kosova, dok na jugu postoji izvestan nivo međuetničke poslovne saradnje.

Nekoliko hitnih problema ometa potencijal za ekonomsku integraciju i guši razvoj poslov-

nog sektora u oblastima sa srpskom većinom, posebno na severu Kosova. Umesto da podstiču rast, ovi izazovi doprinose zatvaranju ili značajnom smanjenju poslovnih aktivnosti. Ključni faktori uključuju krhku političku i bezbednosnu situaciju, posebno na severu, delimičnu zabranu uvoza srpske robe, politički motivisano otvaranje preduzeća u vlasništvu Albanaca na severu i tekuće kampanje za obeshrabrivanje kupovine srpskih proizvoda. Pored toga, proizvođači kosovski Srbi suočavaju se sa ograničenim mogućnostima za pristup širim tržištima Kosova i Albanije, što dodatno pogoršava ekonomsku izolaciju. Ova dinamika ne samo da podriva lokalna preduzeća već i produbljuje etničke podele, ometajući šire ciljeve regionalne integracije i ekonomske saradnje.

Integracija škola u kojima se nastava odvija na srpskom jeziku u kosovski obrazovni sistem opterećena je političkom osetljivošću i duboko ukorenjenom zabrinutošću unutar zajednice kosovskih Srba, kao što je to kako će uticati na nastavni plan i program škole ako bi ugrozilo srpski identitet i kulturu, kao i sigurnost radnih mesta među nastavnicima. Važno napomenuti u ovom kontekstu je da član 12 Zakona br. 03/L-068 o Obrazovanju u opštinama jasno kaže da „Škole u kojima se predaje na srpskom jeziku mogu koristiti nastavni program i udžbenike koje izdaje Ministarstvo prosvete Republike Srbije, uz obaveštenje dostavljeno Ministarstvu za obrazovanje, nauku i tehnologiju Republike Kosovo”¹ Na nivou politike, postoji stvarna zabrinutost među zajednicom kosovskih Srba u vezi sa kosovskim obrazovnim regulatornim okvirom koji se tiče odnosa učenika i nastavnika, što bi potencijalno moglo dovesti do zatvaranja mnogih škola, posebno u manjim selima naseljenim Srbima. Ovo bi nesrazmerno uticalo na zajednice iz ruralnih područja, gde su učenici kosovski Srbi već izolovani, i moglo bi dodatno umanjiti prisustvo kosovskih Srba u ovim oblastima. Kosovski pravni okvir garantuje zaštitu srpskog kulturnog nasleđa. Međutim, slučajevi politizacije kulturnih pitanja podstakli su nepoverenje.

U izveštaju se zaključuje da postoje rešenja za kretanje ka konstruktivnoj integraciji, ali će implementacija biti izazovna. Uspeh zavisi od političke volje i Kosova i Srbije da se uključe u transparentan dijalog, izbegavaju zapaljivu retoriku i obezbede podršku merama integracije od strane zajednice kosovskih Srba kroz inicijative za izgradnju poverenja. Međunarodna podrška i koordinacija sa EU i SAD takođe će biti od ključnog značaja za napredovanje procesa.

¹ vidi Zakon br. 03/L-068 <https://qzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2543>

01 Uvod

Ovaj izveštaj analizira izazove i mogućnosti za konstruktivnu integraciju zajednice kosovskih Srba u četiri ključna sektora: obrazovanje, zdravstvo, kulturno nasleđe i ekonomija. Za ovaj izveštaj koristimo koncept konstruktivne integracije referišući na proces koji se zasniva na saglasnosti, konsultaciji i koordinaciji i nije nametnut. To znači da je to proces koji je blisko koordinisan i konsultovan sa EU, SAD i, uopšte, zemljama Kvinte, i, što je još važnije, sa lokalnom srpskom zajednicom na Kosovu. Dakle, to znači da je proces rezultat dijaloga o normalizaciji. Ovakav pristup obezbeđuje da mere integracije budu podržane od strane zajednice, a ne da se nameću. Vlada Kosova treba da preduzme neke mere za izgradnju poverenja kako bi došlo do boljeg razumevanja i izvesnog poverenja između vlade i zajednice kosovskih Srba i da obezbedi da integracija bude inkluzivna i da poštuje prava i autonomiju predviđenu Ahtisarijevim planom i Ustavom Kosova.

Efikasna integracija zajednice kosovskih Srba je kritična za sadašnjost i budućnost Kosova kao demokratskog i multietničkog društva, ali ostaje značajan izazov zbog političkih, društvenih i ekonomskih barijera. Iako Ahtisarijev plan i Ustav Kosova obezbeđuju snažan pravni okvir koji garantuje prava i autonomiju nevećinskih zajednica, posebno kosovskih Srba, primena ovih odredbi je nedosledna i ometana je političkim tenzijama i nepoverenjem. Ovi izazovi su dodatno pogoršani nerešenim sporovima između Kosova i Srbije, kao i unutrašnjim podelama unutar Kosova. Shodno tome, unapređenje integracije će zahtevati ne samo pravne garancije, već i aktivne napore na izgradnji poverenja, negovanju dijaloga i stvaranju opipljivih mogućnosti za integraciju.

Izveštaj je organizovan u tri glavna dela. Prvi deo ispituje opšte stanje u obrazovanju, zdravstvu, ekonomiji i kulturnom nasleđu u odnosu na kosovske Srbe. U drugom delu se dublje razmatraju izazovi integracije u svakom sektoru, dok se u trećem delu razmatraju načini na koji se može napredovati kroz konstruktivnu integraciju.

Metodologija za ovaj izveštaj zasnovana je na kombinaciji primarnih i sekundarnih izvora. Primarni podaci prikupljeni su kroz dve fokus grupe održane sa članovima zajednice kosovskih Srba u Severnoj Mitrovici u avgustu 2024. i članovima zajednice kosovskih Albanaca u Prištini u septembru 2024. Ove fokus grupe pružile su uvid u perspektive zajednice o ključnim pitanjima, uključujući obrazovanje, zdravstvo, kulturno nasleđe i ekonomsko učešće. Kvalitativni podaci iz ovih diskusija bili su instrumentalni u identifikaciji zabrinutosti, strahova i očekivanja zajednice kosovskih Srba u vezi sa integracijom.

Pored primarnih podataka, izveštaj se u velikoj meri oslanja na sekundarne izvore, uključujući pravne dokumente, izveštaje međunarodnih organizacija kao što su Evropska komisija i OEBS, i akademske analize. Ovi sekundarni izvori su korišćeni za kontekstualizaciju nalaza iz fokus grupa i za pružanje dubljeg pregleda pravnih i institucionalnih okvira koji regulišu integraciju nevećinskih zajednica na Kosovu. Ključni izveštaji i pravni dokumenti, kao što su Ahtisarijev plan, Ustav Kosova i različiti sporazumi između Kosova i Srbije uz posredovanje EU, analizirani su da bi se razumeli strukturni i pravni izazovi sa kojima se suočavaju napore za integraciju.

Ovaj pristup mešovitim metoda osigurao je da izveštaj odražava kako proživljena iskustva članova zajednice, tako i širi politički, pravni i institucionalni kontekst u kojem se ova iskustva događaju.

02 Pregled stanja u obrazovanju, zdravstvu, kulturnom nasleđu i ekonomiji

Trenutno stanje integracije zajednice kosovskih Srba u oblasti obrazovanja, zdravstva, kulturnog nasleđa i ekonomije odražava duboko ukorenjene izazove koji ostaju nerešeni. Dok zakonodavni okvir Kosova, uglavnom zasnovan na Ahtisarijevom planu, predviđa široka prava i autonomiju za nevećinske zajednice, uključujući stanovništvo kosovskih Srba, praktična primena je ograničena. Svaki sektor se suočava sa jedinstvenim izazovima, i uprkos naporima u smeru pomirenja i integracije, nepoverenje, političke tenzije i sistemska neefikasnost nastavljaju da kočie napredak. Ovaj odeljak pruža detaljnu analizu stanja u ovim kritičnim sektorima, naglašavajući praznine i mogućnosti za podsticanje veće inkluzije.

2.1 Obrazovanje

Obrazovanje je i dalje jedno od osnovnih pitanja za srpsku zajednicu na Kosovu, zbog svoje simbolične i praktične povezanosti sa Srbijom, kao i zbog ključne uloge koju ima za opstanak i razvoj zajednice kosovskih Srba. Uprkos cilju stvaranja integrisanog obrazovnog sistema kao dela post-konfliktnih napora za izgradnju mira, kosovski obrazovni sistem ostaje podeljen po etničkim linijama. Škole u kojima se nastava odvija na srpskom jeziku rade u okviru srpskog obrazovnog sistema, koriste srpske nastavne planove i programe i pridržavaju se srpskih pravila. Poverenje je glavno pitanje u kontekstu integracije, kako je objasnio jedan kosovski Srbin: “ Na kraju ću prihvatiti da se integrišem, ali ne mogu da pošaljem svoju decu u albansku školu ili kod albanskog doktora.”² Ovo pokazuje duboko ukorenjeno nepoverenje prema kosovskim institucijama.

Zakonski okvir, međutim, pruža značajnu autonomiju školama koje nastavu drže na srpskom jeziku. Ustav Kosova garantuje pravo nevećinskih zajednica da se obrazuju na svom jeziku i da osnivaju privatne obrazovne institucije. Član 59. Ustava naglašava da pripadnici nevećinskih zajednica imaju pravo da „stiču javno obrazovanje na jednom od službenih jezika Republike Kosovo, po svom izboru, na svim nivoima“ i da osnuju svoju obrazovnu instituciju. Ipak, glavna prepreka integraciji ostaje nedostatak poverenja u kosovske institucije, posebno na severu Kosova, gde 70% kosovskih Srba izjavljuje da nema poverenja u vladu Kosova. Kao što je pokazano tokom diskusije fokus grupe sa pripadnicima zajednice kosovskih Srba, nepoverenje je prvenstveno usmereno na još nedefinisani proces integracije i različite izazove koji se mogu pojaviti tokom ove tranzicije. Iz perspektive srpske zajednice na Kosovu, buduća Asocijacija/Zajednica opština sa srpskom većinom na Kosovu trebalo bi da preuzme odgovornost za nadgledanje škola koje drže nastavu na srpskom jeziku na Kosovu, i generalno, uspostavljanje A/ZSO-a se posmatra kao ključ za konstruktivnu integraciju srpske zajednice na Kosovu.

Nepodudarnost u podacima o upisu učenika/studenata dodatno komplikuju napore na integraciji. Dok srpski zvaničnici izveštavaju o 22.546 učenika/studenata u 132 objekta u kojima

² Mladi kosovski Srbi citirani u izveštaju „Integracija Srba na Kosovu posle Briselskog sporazuma“ koji su napisali Marko Prelec i Naim Rashiti za Balkansku Grupu za istraživanje politike (BPRG), str. 40, dostupno na: <https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2019/11/Serb-Integration-in-Kosovo-After-Brussels-Agreement-2.pdf>

se nastava odvija na srpskom jeziku, Ministarstvo prosvete Kosova nije ažuriralo svoje podatke o ovim školama od 2015. godine. Učesnici fokus grupe iz srpske zajednice na severu Kosova istakli su da mnogi sve više vide iseljavanje kao rešenje jer je izazovna politička i bezbednosna situacija na severu poslednjih godina postala jedan od podsticajnih faktora. Ova situacija je takođe dovela do smanjenja broja kosovskih Srba u obrazovnom sistemu i manjeg priliva učenika/studenata iz Srbije i Crne Gore.

Nedostatak koordinacije između kosovskih i srpskih obrazovnih vlasti takođe doprinosi fragmentaciji obrazovnog sistema, i otežava kosovskoj vladi u pokušaju da obezbedi pravično finansiranje usled ovih nedoslednosti. Uprkos tome, Kosovo nastavlja da izdvaja sredstva za škole u kojima se nastava odvija na srpskom jeziku iz svog javnog budžeta, iako se više od 80% budžeta za obrazovanje troši na plate nastavnika, ostavljajući malo za ulaganja u poboljšanje kvaliteta obrazovanja. Evropska komisija je kritikovala ovaj pristup u svojim godišnjim izveštajima za Kosovo.³

U ovom kontekstu, posebno zabrinjava razlika u platama između nastavnika u kosovskom i srpskom sistemu, jer to može biti snažan destimulans za nastavnike koji rade u školama sa nastavom na srpskom jeziku i oteža napore ka njihovoj integraciji. Osnivanje Asocijacije/Zajednice opština sa srpskom većinom moglo bi da igra važnu ulogu u rešavanju ovog pitanja stvaranjem potencijalnog sistema dopune plata kao prelaznog rešenja za nastavnike u ovim školama.

Diskusija u okviru fokus grupe sa kosovskim Albancima pokazuje da oni doživljavaju obrazovni sektor na Kosovu kao visoko segregiran, sa školama koje drže nastavu na srpskom jeziku nezavisnim od kosovskog obrazovnog sistema, napominjući da ova percepcija segregiranog obrazovnog sistema na Kosovu pomaže u podsticanju podela u društvu.⁴

Međutim, ono što je važno napomenuti jeste koliko su svi učesnici malo znali o tome kako funkcionišu škole koje drže nastavu na srpskom jeziku i koja su prava u sektoru obrazovanja kosovskim Srbima garantovana kosovskim zakonodavstvom. Na primer, učesnici su bili iznenađeni da je školama koje drže nastavu na srpskom jeziku na Kosovu dozvoljeno da koriste svoje nastavne planove i programe i da opština Severna Mitrovica ima zakonsko ovlašćenje da osnuje univerzitet.

³ vidi, na primer, Izveštaj Kosovo* 2024, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/c790738e-4cf6-4a43-a8a9-43c1b6f01e10_en?filename=Kosovo%20Report%202024.pdf

⁴ Diskusija fokus grupe sa zajednicom kosovskih Albanaca. Priština, 12.09.2024

2.2 Zdravstvo

Poput obrazovanja, zdravstveni sektor na Kosovu je takođe segregiran, pri čemu se opštine sa srpskom većinom oslanjaju na paralelni sistem zdravstvene zaštite koji finansira i kojim upravlja Srbija. Zajednica kosovskih Srba smatra da je ovo odvajanje od suštinskog značaja, ne samo u kontekstu održavanja veza sa Srbijom, već i zbog percepcije da je kvalitet srpskih zdravstvenih usluga superiorniji u odnosu na nedovoljno finansiran javni zdravstveni sistem Kosova. Na primer, tokom pandemije COVID-19, Vlada Srbije je obezbedila vakcine i drugu medicinsku podršku direktno većinski srpskim područjima bez koordinacije sa kosovskim vlastima, ojačavajući nezavisnost paralelnog sistema zdravstvene zaštite.

Međutim, postoji retka oblast međuetničke saradnje u privatnom zdravstvenom sektoru, gde lekari kosovski Albanci i kosovski Srbi često rade zajedno u privatnim klinikama i bolnicama. Pacijenti iz obe zajednice su takođe voljni da zatraže lekarsku pomoć od lekara druge nacionalnosti, što ukazuje da je zdravstvena zaštita, za razliku od obrazovanja, manje politički opterećena na individualnom nivou. Primer iz Prishtina Insight medija ilustruje ovo: „Pedesetšestogodišnji Ismet L. nikada nije zamišljao da bude podvrgnut operaciji u bolnici u Severnoj Mitrovici ... Narednog dana je Ismet otišao u bolnicu, a nakon obavljenih medicinskih pregleda, podvrgnut je operaciji.” Takvi primeri interakcije u oblasti zdravstvene zaštite među zajednicama su ohrabrujući, iako su i dalje ograničeni mahom na privatni sektor.

Uprkos autonomiji koja je zagantovana opštinama sa srpskom većinom u oblasti zdravstvene zaštite, uključujući pravo da upravljaju sekundarnom zdravstvenom zaštitom i registruju zdravstvene ustanove, mnoge opštine, kao što je Severna Mitrovica, tek treba da uspostave opštinske zdravstvene odeljenja. Štaviše, Ministarstvo zdravlja Kosova nema podatke o zdravstvenim ustanovama u oblastima sa srpskom većinom, što ograničava sposobnost vlade da nadgleda i unapredi integraciju zdravstvene zaštite. Dijalog uz posredovanje EU postigao je mali napredak po pitanjima zdravstvene zaštite, osim sporazuma iz 2015. o međusobnom priznavanju sertifikata o medicinskim proizvodima (CPP), koji se i dalje nedovoljno primenjuje.

2.3 Kulturno nasleđe

Zaštita kulturnog i verskog nasleđa sadržana je u Ustavu Kosova i zakonodavnom okviru, sa opsežnim odredbama zasnovanim na Ahtisarijevom planu. Plan eksplicitno priznaje verske objekte Srpske pravoslavne crkve na Kosovu (SPC), uključujući manastire i crkve, kao sastavne delove srpskog nasleđa na Kosovu, a Kosovo je u obavezi da štiti te objekte. Aneks V Ahtisarijevog plana predviđa da Kosovo mora „priznati Srpsku Pravoslavnu Crkvu na Kosovu... kao sastavni deo Srpske Pravoslavne Crkve sa sedištem u Beogradu.”

Međutim, primena ovih zakona je nedosledna. Najznačajniji primer je bio neuspeh primene odluke Ustavnog suda iz 2016. godine kojom je potvrđeno vlasništvo nad zemljištem oko Manastira Visoki Dečani. Ovo je dovelo do široko rasprostranjenih kritika međunarodnih aktera, uključujući organizaciju Europa Nostra, koja je manastir uvrstila na svoju listu sedam najugroženijih lokacija kulturnog nasleđa u Evropi. Kako je organizacija napomenula, „Sama činjenica da spomenik evropske kulture treba da bude stalno zaštićen od strane vojne sile je pokazatelj da Kosovo ima još više da neguje [multikulturno društvo].” Međutim, u martu

2024. godine, odluka Ustavnog suda Kosova iz 2016. godine, kojom je srpskom pravoslavnom manastiru Visoki Dečani dodeljeno 24 hektara zemlje, zvanično je sprovedena, a zemljište je upisano kao manastirsko vlasništvo u Centralnom katastru Kosova. Rešenje ovog pitanja došlo je zbog toga što ga je Savet Evrope (SE) postavio kao uslov za unapređenje zahteva za članstvo Kosova u SE.

Dok kosovsko zakonodavstvo daje široka prava SPC-u, percepcija crkve kao političkog aktera, a ne verske institucije, komplikuje napore da se zaštiti kulturno nasleđe. Poboljšanje odnosa između kosovske vlade i SPC-a i obezbeđivanje depolitizacije objekata kulturnog nasleđa je od suštinskog značaja za negovanje veće saradnje.

2.4 Ekonomija

Ekonomski odnosi između Albanaca i Srba na Kosovu su slabi, uglavnom zbog opstanka sive ekonomije u područjima sa srpskom većinom i oslanjanja zajednice kosovskih Srba na zapošljavanje u javnom sektoru. Srpska preduzeća na Kosovu, posebno u severnim opštinama, rade u okviru neformalnih mreža koje se opiru integraciji u kosovski ekonomski okvir. Napori kosovske vlade u borbi protiv organizovanog kriminala i neformalne ekonomije u ovim oblastima naišli su na otpor, koji lokalni Srbi često vide kao pokušaj da se potkopa njihova autonomija.

Uprkos izazovima, privatni sektor nudi neke primere međuetničke saradnje. Konkretno, privatni zdravstveni sektor i mala preduzeća u decentralizovanim opštinama kao što su Gračanica/Gračanice i Štrpce/Shtërpce su zabeležili skroman uspeh. Međutim, ovi primeri su retki i bilo je ograničenih ulaganja u zajedničke poslovne inicijative između zajednica kosovskih Albanaca i kosovskih Srba. Kao što je primetio jedan stručnjak, „Vrlo malo je urađeno na jačanju učešća preduzeća u vlasništvu različitih etničkih zajednica.“

Sveukupnoj ekonomskoj strategiji Kosova nedostaje poseban fokus na nevećinske zajednice. Ni Nacionalna strategija razvoja 2016–2021, ni Nacionalna strategija razvoja 2030. ne uključuju ciljne mere za opštine sa srpskom većinom. Fond za razvoj severa Kosova, uspostavljen dijalogom uz posredovanje EU, postigao je određeni napredak u promovisanju društveno-ekonomskog razvoja u severnim opštinama, ali njegov uticaj je i dalje nedovoljno zastupljen u kosovskim medijima. Važno je napomenuti da je nedavno ukidanje zabrane uvoza proizvoda iz Srbije rezultiralo delimičnom primenom ove odluke, jer roba iz Srbije ulazi na Kosovo prvenstveno preko prelaza Merdare, zaobilazeći granične prelaze Jarinjë/Jarinjë i Brnjak/Bërnjak na severu. Ova promena je imala direktan uticaj na Fond za razvoj severa Kosova, koji prikuplja prihode sa ovih severnih graničnih prelaza, smanjujući na taj način svoj potencijalni prihod i dodatno komplikujući ekonomsku situaciju u regionu. Trgovina između Kosova i Srbije, procenjena na 344 miliona evra 2022. godine, značajno je opala nakon što je Kosovo uvelo zabranu uvoza srpske robe 2023. godine, dodatno zaoštravajući ekonomske odnose. Uredba Centralne banke Kosova o gotovinskom poslovanju sa kraja 2023. godine, dodatno je zategla poslovanje u većinski srpskim oblastima. Ukidanje srpskog platnog prometa znači da građani zaposleni u srpskim institucijama na Kosovu svoje plate mogu da podižu samo u Srbiji, gde potom ostavljaju značajan deo novca.

Uprkos naprednom zakonodavnom okviru predviđenom Ahtisarijevim planom, praktična

primena ostaje ograničena zbog političkih tenzija, nepoverenja i sistemske neefikasnosti. Obrazovni i zdravstveni sistemi su još uvek u velikoj meri razdvojeni, sa malo koordinacije između Kosova i Srbije. Dok je zaštita kulturnog nasleđa sadržana u kosovskim zakonima, politizacija ovih pitanja komplikuje napore da se zaštite srpski pravoslavni lokaliteti. Ekonomski, opstanak sive ekonomije i nedostatak zajedničkih poslovnih inicijativa ometaju značajnu saradnju. Krećući se napred, i kosovska vlada i zajednica kosovskih Srba moraju da se angažuju u dijalogu i saradnji, uz podršku međunarodnih aktera, kako bi prevazišli ove izazove i podstakli veću integraciju.

03 Bliži pogled na izazove za konstruktivnu integraciju u obrazovanju, zdravstvu, kulturnom nasleđu i ekonomiji

Integracija zajednice kosovskih Srba u kosovske sisteme u sektorima obrazovanja, zdravstvene zaštite, kulturnog nasleđa i privrede ostaje značajan izazov. Uprkos zakonodavnom okviru predviđenom Ahtisarijevim planom i Ustavom Kosova, praktične prepreke i dalje postoje, često pogoršane političkim tenzijama i nepoverenjem. Ovaj odeljak istražuje ključne izazove u ovim sektorima, pružajući bliži pogled na strukturne barijere i naglašavajući mogućnosti za napredak zasnovan na postojećim sporazumima i pravnim okvirima. Rešavanje ovih izazova zahtevaće koordinirane napore kosovske vlade, kosovskih Srba i međunarodnih aktera.

3.1 Obrazovanje

Obrazovni sistem na Kosovu je i dalje veoma segregiran, a škole koje nastavu drže na srpskom jeziku rade u skladu sa srpskim nastavnim planom i programom i dobijaju sredstva iz Srbije. Iako je ovaj sporazum podržan Ahtisarijevim planom, koji kaže da „škole u kojima se nastava odvija na srpskom jeziku mogu da primenjuju nastavne planove i programe ili udžbenike koje je izradilo Ministarstvo prosvete Republike Srbije pošto o tome obaveste kosovskog Ministarstva prosvete“, nedostatak komunikacija između srpskih škola i kosovskog Ministarstva prosvete predstavlja značajan izazov. Prema rečima visokih zvaničnika kosovske vlade, „nije bilo pokušaja škola koje nastavu drže na srpskom jeziku da obaveste ministarstvo o svojim nastavnim planovima i programima“, što je dovelo do nedostatka nadzora i transparentnosti u sistemu.

Pored toga, usklađivanje nastavnog plana i programa koji koriste škole koje nastavu drže na srpskom jeziku na Kosovu, može se pokazati kao težak zadatak, posebno za predmete poput istorije, zbog različitih i suprotstavljenih narativa o prošlosti među kosovskim Albancima i kosovskim Srbima.⁵ Ova zabrinutost je takođe istaknuta tokom fokus grupe sa članovima zajednice kosovskih Srba.

Drugi ključni izazov je priznavanje diploma srpskih institucija, posebno Univerziteta u Severnoj Mitrovici. Dok je Kosovo priznalo 96 odsto zahteva podnetih za priznavanje diploma, Odluka Ustavnog suda Srbije iz 2014. godine, kojom je sporazum o međusobnom priznavanju univerzitetskih diploma iz 2011. godine proglašena nespojivom sa srpskim zakonom, nastavlja da stvara barijere za diplomce kosovskih Srba koji traže zaposlenje u javnom sektoru Kosova. Zbog toga mnogi studenti koji su studirali na srpskom jeziku nisu u mogućnosti da koriste svoje diplome za zapošljavanje na Kosovu uprkos postojećim sporazumima. Kako je primetio jedan kosovski zvaničnik, „Napori da se zaposli profesor koji bi predavao na Univerzitetu u

5 Ardit Orana i Ramadan Ilazi, „Dijalog Kosovo-Srbija: Posledice statusa kvoo“, mart 2022, KCSS i NSI, https://qkss.org/images/uploads/files/Status-Quo_Report.pdf

Prištini su propali jer srpska institucija nikada nije odgovorila na ponovljene upite za verifikaciju diplome.”

Potencijalna prisilna integracija škola u kosovski sistem izaziva veliku zabrinutost među zajednicom kosovskih Srba. Tokom fokus grupe u avgustu 2024. godine, učesnici su izrazili bojazan da će integracija dovesti do zatvaranja srpskih škola ili gubitka posla za nastavnike kosovske Srbe, od kojih su mnogi zaposleni kroz procedure drugačije od onih koje se koriste na Kosovu. Ahtisarijev plan pruža zaštitu školama u kojima se nastava drži na srpskom jeziku, ali zabrana uvoza srpskih udžbenika na Kosovu od 2015. godine zaoštrila je odnose i povećala percepciju nasilne asimilacije.

Nepostojanje Asocijacije/Zajednice opština sa srpskom većinom (A/ZSO) na Kosovu ometa napredak u integraciji škola na srpskom jeziku u obrazovni sistem Kosova. Ovaj mehanizam bi mogao pomoći u koordinaciji logističkih i administrativnih izazova u vezi sa procesom integracije. Uspostavljanje A/ZSO moglo bi da poboljša komunikaciju i ublaži zabrinutost među kosovskim Srbima u vezi sa integracijom škola na srpskom jeziku u kosovski obrazovni sistem.

Diskusija u okviru fokus grupe sa mladima i učenicima zajednice kosovskih Albanaca pokazuje da oni snažno osećaju da je obrazovni sektor na Kosovu niskog kvaliteta, posebno u osnovnim školama. Učesnici fokus grupe su naveli neuspeh reformi i istakli da se škole ne fokusiraju na razvijanje kritičkog mišljenja, već na učenje napamet. Učesnici smatraju da ovo pitanje utiče na sve zajednice i da može poslužiti kao polazna tačka za zajedničke reformske napore.

U diskusiji fokus grupe sa zajednicom kosovskih Albanaca više puta je naglašen značaj učenja i albanskog i srpskog jezika u školama na Kosovu. Međutim, učesnici su izrazili prednost da kurs jezika ostane izborni, a ne kao obavezan predmet. Ovo je potencijalno pokazatelj trajne osetljivosti nekih kosovskih Albanaca prema učenju srpskog jezika kao obaveznom predmetu. U širem kontekstu, to je pokazatelj nepostojanja procesa suočavanja sa prošlošću.

Učesnici fokus grupe su takođe izrazili frustraciju zbog onoga što vide kao politizaciju školskih udžbenika, posebno udžbenika istorije. Učesnici diskusije fokus grupe sa zajednicom kosovskih Albanaca smatraju da u školama u kojima se govori srpski, istorijski udžbenici ne prikazuju tačno rat iz 1990-ih. Oni veruju da je usklađivanje udžbenika, uz doprinos obe zajednice i naglasak na činjeničnom, nepristrasnom obrazovanju, ključ za veće međusobno razumevanje.

3.2 Zdravstvo

Sektor zdravstva karakterišu slični izazovi, posebno u pogledu kvaliteta i poverenja u javni zdravstveni sistem Kosova. Kosovski Srbi se u velikoj meri oslanjaju na zdravstveni sistem Srbije, koji se smatra superiornijim u odnosu na nedovoljno finansirane i neefikasne javne zdravstvene usluge na Kosovu. Prema rečima stručnjaka za zdravstvo, „Na Kosovu je nemoguće ne susresti se sa građanima koji traže finansijsku pomoć za lečenje u inostranstvu“, ističući nedostatke u kosovskom sistemu. Ovo oslanjanje na zdravstveni sistem Srbije dodat-

no je komplikovano nedostatkom sistema javnog zdravstvenog osiguranja na Kosovu, koji Srbija ima i od kojeg imaju koristi kosovski Srbi. Vredi napomenuti da pristup srpskom zdravstvenom sistemu ne samo da pruža medicinski tretman u Srbiji, već se proteže i na druge bivše jugoslovenske republike, kao što su Crna Gora i Bosna i Hercegovina, osiguravajući šire opcije zdravstvene zaštite za zajednicu kosovskih Srba na Kosovu.

Deficit poverenja između kosovskih Srba i kosovskih javnih zdravstvenih institucija predstavlja veliku prepreku za integraciju. Prema Kosovskom bezbednosnom barometru, 39 odsto kosovskih Srba ima malo ili nimalo poverenja u zdravstvene institucije na Kosovu. Jezičke barijere takođe produbljuju ovo nepoverenje, pri čemu mnogi kosovski Srbi prijavljuju poteškoće u pristupu zdravstvenim uslugama na svom maternjem jeziku, uprkos tome što je srpski službeni jezik na Kosovu. Tokom fokus grupe u avgustu 2024. godine, učesnici su izrazili frustraciju zbog kašnjenja u izdavanju dozvola za lekove i registraciji apoteka u opštinama sa srpskom većinom, što je dodatno oslabilo poverenje u kosovski sistem.

Integracija zdravstvene zaštite zahtevaće od vlade Kosova da se direktno pozabavi ovim problemima. Potrebno je da se iznese jasna poruka da bi se zajednica kosovskih Srba uverila da integracija ne znači gubitak pristupa privilegijama i uslugama koje trenutno uživaju iz zdravstvenog sistema Srbije. Uz nastavak rada na poboljšanju kosovskog zdravstvenog sistema, takođe se moraju uložiti naponi da se obezbedi dostupnost usluga na srpskom jeziku, te da se ponovo izgradi poverenje kroz povećanu saradnju između zdravstvenih institucija na Kosovu i Srbiji.

Slično obrazovanju, zdravstveni sistem je segregiran, pri čemu se područja sa srpskom većinom oslanjaju na zdravstveni sistem koji finansira i kojim upravlja Srbija. Diskusija u okviru fokus grupe sa zajednicom kosovskih Albanaca pokazuje da oni veruju da će im zdravstvene usluge biti dostupne ako ih zatrebaju u opštinama sa srpskom većinom, međutim, među njima su još uvek neke nesigurnosti u vezi sa korišćenjem zdravstvenih usluga u tim opštinama, a većina učesnika se odlučila da ih koristi samo u hitnim slučajevima. Tu je i jezički faktor, odnosno učesnici fokus grupe ne veruju da će biti zdravstvenih radnika koji govore albanski. Slična zabrinutost prisutna je i među kosovskim Srbima. U tom smislu, nepoverenje u zdravstvene usluge preko etničkih linija je glavna prepreka integraciji. Postoji potreba za koordiniranim naporima za neke mere izgradnje poverenja u zdravstvenom sektoru, potencijalno kroz zdravstvene inicijative među zajednicama i dostupnije informacije na oba službena jezika na Kosovu, albanskom i srpskom.

Zdravstveni sistem na Kosovu, u područjima pod upravom Srbije, takođe se suočava sa spoljnim izazovima. Kako su građani primetili tokom fokus grupe, proces izdavanja dozvola za lekove uvezene iz Srbije i dalje je otežan ograničenim kapacitetom kosovske agencije, uzrokujući kašnjenje do mesec dana u odobravanju lekova namenjenih srpskom sistemu, stvarajući značajne poteškoće za zdravstvene ustanove i njihove pacijente. Pored toga, učesnici su primetili značajne prepreke u registraciji apoteka i medicinskih ustanova kod kosovskih institucija, posebno izazove sa priznavanjem diploma od strane relevantnih institucija, što je od suštinskog značaja za osnivanje i funkcionisanje ovih kompanija.

Učesnici fokus grupe sa zajednicom kosovskih Albanaca takođe su primetili značajne infrastrukturne probleme i korupciju u zdravstvenom sistemu, koji pogađaju sve zajednice. Iako se često smatra boljim od kosovskog sistema u pogledu pružanja usluga, zdravstveni sistem na Kosovu pod upravom Srbije suočava se sa mnogim sličnim izazovima, uključujući korupciju, nepotizam, neadekvatnu infrastrukturu i nedostatak radne snage.

3.3 Kulturno nasleđe

Kosovski ima snažan zakonodavni okvir za zaštitu kulturnog i verskog nasleđa, posebno kada je u pitanju Srpska pravoslavna crkva (SPC). Međutim, primena ovih zakona je nedosledna.

Srpsko kulturno i versko nasleđe na Kosovu često je na meti i institucionalnih i pojedinačnih napada. Tokom diskusije fokus grupe sa pripadnicima zajednice kosovskih Srba, građani su izrazili ozbiljnu zabrinutost u vezi sa značajnim nepoštovanjem srpskog kulturnog i verskog nasleđa. Nasleđe i verski objekti Srpske pravoslavne crkve (SPC) uživaju pojačane zaštite kroz Specijalne zaštićene zone (SZZ). Međutim, nekontrolisani razvoj predstavlja pretnju po integritet ovih zona. ⁶ Na primer, očekuje se da deo planiranog puta Dečani/Dečani—Plav (Crna Gora) prođe kroz Specijalnu zaštitnu zonu oko manastira Visoki Dečani. Ova zona, uspostavljena prema kosovskom zakonu radi zaštite objekata kulturnog nasleđa, posebno onih vezanih za Srpsku pravoslavnu crkvu, zabranjuje infrastrukturne projekte velikih razmera kao što su putevi, jer predstavljaju pretnju po integritet, mir i prirodno okruženje lokacije. Ovo pitanje je ostalo nerešeno, a u međuvremenu, novim planom razvoja opštine predviđeno je još nekoliko projektnih aktivnosti u okviru Specijalne zaštićene zone manastira.

Diskusije fokus grupe sa zajednicom kosovskih Srba istakle su nekoliko zabrinutosti u vezi sa kulturnim i verskim nasleđem, koje se doživljavaju kao strah od kulturnog prisvajanja. Na primer, u novembru ²⁰²³, pominjali su pokušaj preuzimanja kontrole nad Srpskom pravoslavnom crkvom u selu Rakinicë/Rakinica kod Podujevë/Podujeva. Slično tome, Crkvu Životvornom istočniku u Gornjem Vinarcu, u blizini Severne Mitrovice, Ministarstvo kulture Kosova je, kako se izveštava, reklasifikovalo u Rimokatoličku crkvu. Najaktuelnije pitanje koje je pokrenuto odnosilo se na ostatke manastira Bogorodice Hvosnanske (Mother of God of Hvosno), mesta koje Srpska pravoslavna crkva smatra istorijski značajnim i povezanog sa drevnom Hvosnanskom Eparhijom, osnovanom ¹²¹⁹. godine. Pored toga, Iguman manastira Devina Voda je krajem oktobra ²⁰²³. godine deportovan sa Kosova, iako je imao važeću boravišnu dozvolu, koju je prethodnih godina bez poteškoća obnavljao. Iako nije državljanin Kosova, iguman je u Prishtinë/Prištini obavešten da mora da napusti zemlju i da će mu biti zabranjen povratak u narednih pet godina zbog razloga vezanih za nacionalnu bezbednost. Članovi zajednice izrazili su uznemirenost zbog čitavog procesa, s obzirom na prisustvo predstavnika OEBS-a i Euleksa tokom raspleta događaja, što ih je navelo da dovedu u pitanje pravičnost postupka. Oni su takođe citirali Zakon o verskim slobodama na Kosovu, koji zabranjuje proizvoljne zabrane ulaska verskim ličnostima. Štaviše, bilo je nekoliko prijavljenih incidenata koji uključuju skrnavljenje srpskih pravoslavnih crkava i groblja širom Kosova. ⁷ Zajednica je na ove pojave gledala kao na izvor uznemirenosti i zabrinutosti.

Politizacija pitanja kulturnog nasleđa na Kosovu dodatno je zakomplikovala stvari. Za mnoge kosovske Albance, Srpska pravoslavna crkva se smatra političkim akterom pre nego verskom institucijom, zbog njene istorijske uloge u podršci srpskom nacionalizmu tokom 1990-ih. Ova percepcija je pojačana protivljenjem SPC kandidaturi Kosova za članstvo u UNESCO. Kao rezultat toga, mnogi u albanskoj zajednici ostaju skeptični prema namerama SPC, a razgovori o kulturnom nasleđu se često posmatraju kao „ustupci“ Srbiji.

⁶ Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), “Zaštita kulturnog nasleđa na Kosovu” 18. jul 2022. godine, <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/522892>

⁷ Izveštaj civilnog društva o ljudskim pravima, <https://newsocialinitiative.org/civil-society-report-on-human-rights-in-kosovo-in-2022/>; Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), “Zaštita kulturnog nasleđa na Kosovu” 18. jul 2022. godine, <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/522892>

SPC ostaje kritična institucija za srpsku zajednicu na Kosovu, a unapređenje odnosa između kosovske vlade i SPC je od suštinskog značaja za zaštitu srpskih kulturnih dobara. Savet za implementaciju monitoringa (SIM), uspostavljen Zakonom o Specijalnim zaštitnim zonama, mogao bi da igra ključnu ulogu u olakšavanju ovog dijaloga, ali nije u potpunosti iskorišćen. Izgradnja poverenja će zahtevati stalne napore sa obe strane, uključujući mere za izgradnju poverenja kao što je približavanje SPC albanskoj zajednici i veće učešće kosovskih lidera u događajima SPC.

Učesnici diskusije u fokus grupi sa zajednicom kosovskih Albanaca izrazili su potrebu da se prikaže raznoliko kulturno nasleđe Kosova kao sredstvo za promovisanje boljih međuetničkih odnosa. Predložili su promovisanje kulturnih poseta i razmene među srednjoškolicima kako bi bolje razumeli nasleđe jedni drugih. Učesnici su takođe izneli svoja viđenja politizacije uloge Srpske pravoslavne crkve na Kosovu. Za kosovske Albance postoji percepcija da SPC podriva kosovsku državu i promovise poddelu. Međutim, učesnici su iskazali otvorenost za međuverški dijalog, a to bi moglo biti područje za potencijalnu saradnju.

3.4 Ekonomija

Ekonomska saradnja između albanske i srpske zajednice na Kosovu i dalje je ograničena, iako je bilo pozitivnih primera saradnje u poslovanju. Međutim, siva ekonomija u oblastima sa srpskom većinom, posebno na severu Kosova, predstavlja značajan izazov za ekonomski razvoj. Napori kosovske vlade u borbi protiv organizovanog kriminala i neformalnog poslovanja često su nailazili na otpor, jer lokalni Srbi doživljavaju ove akcije kao pokušaje potkopavanja njihove autonomije. Odsustvo policajaca kosovskih Srba u takvim operacijama i korišćenje specijalizovanih policijskih jedinica dodatno su pojačali tenzije, pojačavajući percepciju da su mere vladavine prava politički motivisane.

Energija je još jedno sporno pitanje. Tekuće subvencionisanje električne energije za sever Kosova od strane kosovske vlade izazvalo je frustraciju među zajednicom kosovskih Albanaca, koji to smatraju nepravednim finansijskim opterećenjem. Međutim, postignut je napredak u dijalogu uz posredovanje EU, a integracija energetske sektora na severu Kosova je u toku. Rudarski kompleks Trepča/Trepča, koji se nekada smatrao ekonomskom gigantom, bio je izvor nesuglasica, pri čemu su i kosovski Albanci i kosovski Srbi jedni druge krivili za njegov pad.

Ključno pitanje koje je pokrenula zajednica kosovskih Srba je uočeni nedostatak javnih investicija u opštinama sa srpskom većinom. Nezavisno istraživanje je pokazalo da su ulaganja po glavi stanovnika u ovim oblastima niža nego u opštinama sa većinskim albanskim stanovništvom, iako razlozi za ovaj disparitet mogu varirati. Ovakva percepcija zanemarivanja podstakla je ogorčenost i obeshrabrila učešće kosovskih Srba u ekonomiji Kosova. Kao što je primetio jedan stručnjak, „ Ne postoji ekonomska vizija za celu zemlju koja uključuje nevećinske zajednice.“ Bez ciljanih ekonomskih strategija, područja sa srpskom većinom nastaviće da zaostaju.

Fond za razvoj severa Kosova, uspostavljen dijalogom uz posredovanje EU, nudi važan mehanizam za promovisanje ekonomskog razvoja u područjima sa srpskom većinom. Međutim, njegov uticaj je ograničen, a rezultati su nedovoljno zastupljeni u kosovskim medijima. Jačanje vidljivosti i odgovornosti ovog fonda, kao i osiguranje da su javne investicije ravnomerno raspoređene, moglo bi da pomogne u rešavanju nekih ekonomskih dispariteta i podstakne veću saradnju između preduzeća kosovskih Albanaca i kosovskih Srba. ‘

Bilo je i znakova da je Vlada Kosova nameravala da zloupotrebi Fond za razvoj severa preusmeravajući sredstva za pokrivanje nagomilanog duga za struju izazvanog neplaćanjem računa od strane lokalnog stanovništva. Međutim, ovaj potez je naišao na osudu EU.

Trenutno glavni problem s Fondom za razvoj je to što je zbog zabrane uvoza robe iz Srbije koja je bila na snazi duže od 15 meseci, vrlo malo prihoda je ostvareno za Fond. Iako je Vlada Kosova pristala da ukine zabranu uvoza na jednom graničnom prelazu - Merdare, važno je napomenuti da se ovaj prelaz ne nalazi na severu Kosova. Kao što je već pomenuto, to znači da sredstva prikupljena od uvoza robe još uvek nisu dodeljivana Fondu za razvoj Severa, čime su regionu dodatno uskraćena ključna finansijska sredstava.

To je indirektno ometalo razvoj regiona, jer su sredstva mogla da se koriste za projekte koji imaju za cilj poboljšanje kvaliteta života stanovnika na severu.

Učesnici fokus grupe sa zajednicom kosovskih Albanaca istakli su da ekonomske mogućnosti za kosovske Albance i kosovske Srbe nisu jednake. Srpska država igra značajnu ulogu u podršci ekonomskom preživljavanju kosovskih Srba, što dodaje još jedan sloj složenosti. Učesnici fokus-grupe su istakli da veruju da postoji strah od diskriminacije i bojkota koji sprečavaju neke da započnu poslovanje u područjima s većinski albanskim, odnosno srpskim stanovništvom. Kao deo šire kampanje za bojkot srpske robe, došlo je do efekta preliivanja koji je takođe uticao i na proizvođače kosovskih Srba. Naime, lokalna preduzeća poput vinarije Lakićević i pivare Pivdžan nisu bila u mogućnosti da plasiraju svoje proizvode u oblastima sa većinski albanskim stanovništvom, ograničavajući im pristup tržištu i dodatno izolujući njihove ekonomske mogućnosti.

Međutim, u nekim opštinama sa srpskom većinom, kao što su Gračanica/ Gračanica i Štrpce/Shtërpce, postoje slučajevi poslovne saradnje, kao što su albanska preduzeća koja otvaraju radnje i Albanci koji rade u preduzećima u vlasništvu Srba.

U fokus grupi sa zajednicom kosovskih Srba, učesnici su istakli da vlada sistematski stvara nepovoljne uslove za poslovanje kosovskih Srba, posebno na severu Kosova. Oni su istakli da političke odluke (zabrana uvoza srpske robe; uredba Centralne banke Kosova o gotovinskim operacijama) često slabe ove kompanije i mogu na kraju dovesti do njihovog zatvaranja, a istovremeno promovišu osnivanje albanskih preduzeća u regionu.

04 Oblasti sa potencijalom da napreduju uz konstruktivnu integraciju

Da bismo napredovali, pristup Kosova podsticanju konstruktivne integracije u sektorima obrazovanja, zdravstva, kulture i ekonomije trebalo bi da bude zasnovan na jasnoj strategiji koja naglašava inkluzivnost, izgradnju poverenja i održivi razvoj. Ovi sektori su ključni za međuetničke odnose između zajednica kosovskih Albanaca i kosovskih Srba, sa potencijalom da podstiču i lokalnu saradnju i širu društvenu integraciju na Kosovu. Rešavanje ovih izazova zahteva sveobuhvatniji pristup koji usklađuje vladine politike, inicijative civilnog društva i doprinose privatnog sektora.

4.1 Kulturno i versko nasleđe

Jedan od ključnih izazova međuetničkih odnosa na Kosovu je percepcija kulturnog i verskog nasleđa od strane zajednice kosovskih Srba. Postoji hitna potreba za kampanjama podizanja javne svesti kako bi se svi građani, posebno zajednica kosovskih Srba, informisali o zaštiti koju daje kosovsko zakonodavstvo i Ahtisarijev plan u vezi sa kulturnim i verskim nasleđem.

Podizanje javne svesti javnosti o ovim pravima je od suštinske važnosti za otklanjanje bojazni da bi većina kosovskih Albanaca mogla da zanemari ova dobra ili da ih prisvoji.

Ključna mera za izgradnju poverenja bila bi da kosovska vlada i njeno političko rukovodstvo usvoje oprezniji pristup u javnim raspravama o srpskom kulturnom i verskom nasleđu. Percepcija prisvajanja od strane albanske zajednice bila je izvor napetosti, a uzdržavanje od takve retorike može značajno smanjiti nesporzume i nepoverenje.

Pored toga, organi za sprovođenje zakona moraju igrati proaktivnu ulogu u zaštiti srpskih kulturnih i verskih objekata. Pojedinci umešani u vandalizam ili nasilje usmereno na ova dobra moraju se suočiti sa pravnim posledicama. Snažan pravni okvir, podržan efikasnom primenom zakona, ojačao bi zaštitu manjinskog nasleđa i ojačao percepciju da se ovi objekti cene kao deo različitog identiteta Kosova.

4.2 Ekonomska integracija

Privatni sektor nudi važan put za premošćavanje jaza između albanske i srpske zajednice na Kosovu. Međutim, da bi ekonomska integracija bila efikasna, mora postojati veća podrška za međuetničke ekonomske projekte koji aktivno uključuju nevećinske zajednice, posebno u područjima sa srpskom većinom. Ovo zahteva inkluzivniju viziju ekonomskog razvoja koja priznaje doprinose nećinskih zajednica kao vitalne za opšti rast Kosova.

Predstojeća Nacionalna strategija razvoja 2030. predstavlja priliku da se izgrade specifične mere usmerene na rešavanje razvojnih potreba nevećinskih zajednica, obezbeđujući da opšti-

ne sa srpskom većinom ne zaostaju. Neophodan je detaljan pregled javnih investicija u ovim oblastima da bi se utvrdile praznine i povećale mogućnosti za ekonomski razvoj. Ovo ne samo da bi smanjilo ekonomske razlike, već bi i podstaklo osećaj zajedničkog prosperiteta među etničkim linijama.

Štaviše, kosovski IKT sektor, koji je doživeo značajan rast, ima izuzetan potencijal za saradnju sa opštinama sa srpskom većinom. Podsticanjem partnerstava u ovom sektoru, Kosovo može da iskoristi tehnologiju za promovisanje međuetničke saradnje, otvaranje radnih mesta i integraciju opština sa srpskom većinom u nacionalnu ekonomiju.

Smanjenje sive ekonomije i neformalnosti u opštinama sa srpskom većinom je takođe od suštinskog značaja. Integracija u fiskalni sistem ostaje izazov, ali to se može rešiti kroz podsticajne programe koji podstiču preduzeća u ovim oblastima da formalizuju svoje poslovanje. Vlada bi takođe trebalo da preduzme korake ka ukidanju diskriminatornih zabrana, kao što je zabrana uvoza srpske robe, koja ometa ekonomsku integraciju i saradnju. Rešavanje ovakvih pitanja proaktivnijim pristupom će pomoći u izgradnji poverenja i poboljšanju ekonomskih odnosa između zajednica.

Vlada Kosova treba da zauzme proaktivan pristup tako što će osuditi diskriminatorne kampanje koje se zalažu za bojkot srpskih proizvoda uvezenih iz Srbije. Istovremeno, trebalo bi da radi na povećanju vidljivosti i pristupa tržištu proizvoda koje proizvode kosovski Srbi na Kosovu. Štaviše, vlada treba da se pozabavi izazovima sa kojima se suočavaju Srbi na Kosovu zbog uredbe koje je nametnula Centralna banka Kosova, obezbeđujući da se ovi propisi sprovode pravedno i inkluzivno.

Učesnici fokus grupe sa zajednicom kosovskih Albanaca sugerisali su da bi negovanje zajedničkih ekonomskih poduhvata, posebno u sektorima kao što su tehnologija ili zdravstvo, gde međuetnička saradnja već postoji u ograničenom obimu, moglo pomoći u smanjenju nepoverenja i promovisanju veće integracije. Pružanje boljih informacija i podrške za takve poduhvate je od suštinskog značaja.

4.3 Obrazovanje

Obrazovni sektor ostaje jedna od najosetljivijih oblasti za integraciju zajednice kosovskih Srba. Postoji potreba da se jasno definiše šta podrazumeva integracija škola u kojima se nastava odvija na srpskom jeziku u kosovski obrazovni sistem, posebno da se uveri zajednica kosovskih Srba da integracija ne podrazumeva gubitak kulturnog ili jezičkog identiteta. Škole moraju da zadrže svoje nastavne planove i programe, knjige i zaposlene nastavnike koji govore srpski, i to treba izričito saopštiti kako bi se otklonile sve zabrinutosti.

Da bi se olakšao ovaj proces, međunarodni akteri kao što je EU mogli bi da igraju ključnu ulogu u evaluaciji sadašnjih nastavnih planova i programa koji se koriste u školama na srpskom jeziku. Diskretan i kooperativan monitoring mogao bi rano identifikovati probleme, sprečavajući nepotreban sukob i osiguravajući nesmetanu integraciju. Osim toga, škole koje nastavu drže na srpskom jeziku treba podsticati da se angažuju sa Ministarstvom prosvete Kosova kako bi izveštavale o nastavnim planovima i programima i podacima o upisu učenika. Tačni podaci su ključni za pravičnu raspodelu sredstava iz kosovskog budžeta ovim školama,

obezbeđujući da dobiju finansijska sredstva i podršku koja im je potrebna.

Kritičan izazov, slično kao i u zdravstvenom sektoru, je osnivanje Asocijacije/Zajednice opština sa srpskom većinom. Ovaj posrednički mehanizam je od suštinskog značaja za obezbeđivanje mirnog i uređenog procesa integracije.

Drugi ključni aspekt obrazovne integracije je potreba za uzajamnim priznavanjem diploma između Kosova i Srbije. Ovo je već godinama bilo predmet sporenja, ali je i dalje od vitalnog značaja za omogućavanje mobilnosti i mogućnosti zapošljavanja za studente/učenike iz obe zajednice. EU treba da nastavi da se zalaže za punu primenu EU Smernica za uzajamno priznavanje diploma iz 2011. godine, osiguravajući da studenti/učenici iz opština sa srpskom većinom mogu da traže mogućnosti i na Kosovu i u Srbiji bez birokratskih prepreka. Osnivanje Univerziteta u Severnoj Mitrovici, u skladu sa kosovskim pravnim okvirom, takođe bi signaliziralo pozitivan korak ka poboljšanju pristupa visokom obrazovanju za zajednicu kosovskih Srba.

4.4 Zdravstvo

Integracija zdravstvenog sistema zahteva pažljiv pristup koji uzima u obzir postojeće privilegije i pristup koji uživa zajednica kosovskih Srba. Kosovska vlada mora jasno da definiše šta znači integracija zdravstvenog sistema, uveravajući zajednicu kosovskih Srba da će nastaviti da koristi kvalitetne usluge bez ometanja. Istovremeno, poboljšanje ukupnog kvaliteta javne zdravstvene zaštite na Kosovu, uključujući i mogućnost pružanja usluga na srpskom jeziku, ključno je za izgradnju poverenja i podsticanje integracije.

Da bi razvila efikasan plan integracije, vlada mora prvo da obezbedi da ima tačne, ažurne informacije o stanju zdravstvene zaštite u opštinama sa srpskom većinom, uključujući broj lekara, medicinskih sestara i zdravstvenih ustanova. Ove informacije su neophodne za planiranje i formulisanje politike. EU bi, kao deo svoje posredničke uloge u dijalogu Kosova i Srbije, mogla da pomogne procenom zdravstvenog sistema u ovim opštinama, osiguravajući da svi napori usmereni ka integraciji budu zasnovani na realnom razumevanju trenutnih potreba.

Dalja saradnja između Kosova i Srbije u sektoru zdravstva mogla bi biti obostrano korisna, posebno imajući u vidu borbu regiona sa sve većim gubitkom stručnjaka u zdravstvu. Kolaborativni pristup obuci i zadržavanju zdravstvenih radnika mogao bi da koristi i opštinama sa albanskom i opštinama sa srpskom većinom. Obezbeđivanje nesmetanog protoka medicinskog materijala iz Srbije u srpske zdravstvene ustanove na Kosovu takođe je od vitalnog značaja za održavanje poverenja i pružanje adekvatne nege.

Konstruktivna integracija u sektorima obrazovanja, zdravstva, kulture i privrede je od suštinskog značaja za izgradnju kohezivnog, multietničkog društva na Kosovu. Preduzimanjem ciljanih akcija—ukorenjenih u transparentnosti, inkluzivnosti i poštovanju kulturnog identiteta—kosovska vlada može da ojača međuetničku saradnju i unapredi ukupnu društvenu integraciju kosovskih Srba. Svaki sektor predstavlja jedinstvene izazove, ali uz podršku ključnih aktera, uključujući EU, može se postići napredak u obezbeđivanju da se zajednice kosovskih Albanaca i kosovskih Srba osećaju podjednako cenjenima i zastupljenima u budućnosti Kosova.

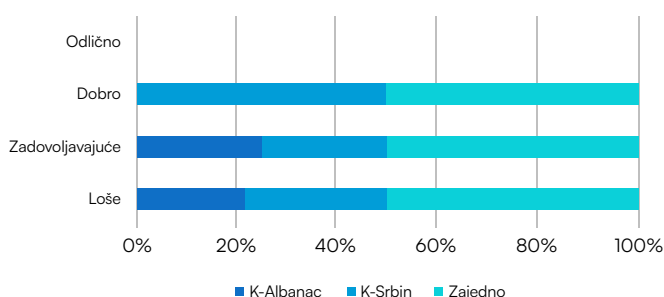
05 Percepcije konstruktivne integracije, u brojevima

Nakon dve diskusije u okviru fokus grupa sa zajednicom kosovskih Albanaca i kosovskih Srba, podelili smo im upitnik za prikupljanje nekih kvantitativnih podataka o njihovom viđenju integracije kosovskih Srba u ključnim sektorima—obrazovanju, zdravstvu, ekonomiji i kulturnom nasleđu. Rezultati daju zanimljivu sliku međuetničkih odnosa na Kosovu, podvlačeći potrebu za ciljanim političkim intervencijama koje rešavaju nedostatke u uslugama i mogućnostima uz podsticanje međusobnog razumevanja i saradnje. Ovo je sveobuhvatna analiza, uokvirena u konzistentan narativ:

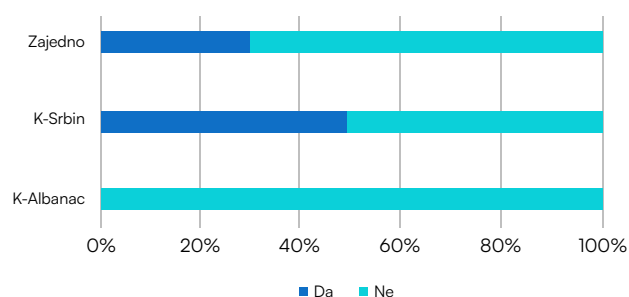
5.1 Obrazovanje: Sistem koji se smatra nedostatkom kvaliteta i inkluzivnosti

Anketa otkriva nezadovoljstvo kvalitetom obrazovanja u obe zajednice. Na pitanje da ocene kvalitet obrazovanja, 60% kosovskih Albanaca i 50% kosovskih Srba ga je ocenilo kao „loš“, dok ga je 40% kosovskih Albanaca i 25% kosovskih Srba ocenilo kao „zadovoljavajuće“. Samo 25% kosovskih Srba dalo je sistemu pozitivnu ocenu („Dobar“), dok ga nijedan kosovski Albanac nije ocenio više od „zadovoljavajuće“. Ovi rezultati sugerišu da obe zajednice smatraju da obrazovni sistem zaostaje u pružanju kvalitetnog obrazovanja, uz nešto povoljnije mišljenje zajednice kosovskih Srba. Kada je u pitanju inkluzivnost, postoji приметna podela. Svi ispitanici kosovski Albanci (100%) veruju da obrazovni sistem nije inkluzivan, u poređenju sa samo 50% kosovskih Srba koji smatraju isto. Druga polovina ispitanika kosovskih Srba veruje da je sistem inkluzivan, ukazujući na različita iskustva između zajednica. Ovaj jaz sugeriše da, iako kosovski Srbi mogu iskusiti određeni stepen inkluzivnosti, kosovski Albanci snažno osećaju da je sistem isključujući. To znači da oni ne osećaju da je obrazovni sistem na Kosovu spreman da ima raznolikost. Iako postoje slučajevi, posebno na jugu Kosova, gde učenici, i kosovski Albanci i kosovski Srbi, idu u istu školsku zgradu, prostori su fizički odvojeni, a sistem se naziva „dve škole pod jednim krovom“, koncept koji se uveliko koristi za označavanje segregacije u Bosni i Hercegovini.

Kako biste ocenili kvalitet obrazovanja u vašoj zajednici?

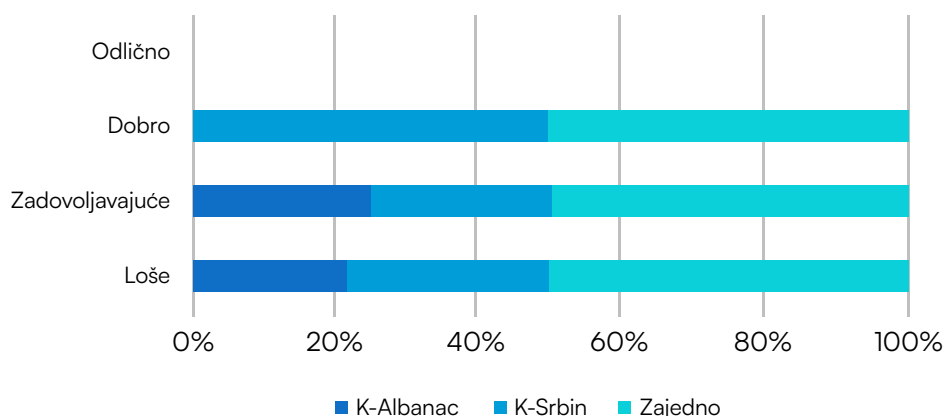
Da li verujete da je obrazovni sistem inkluzivan za sve zajednice?

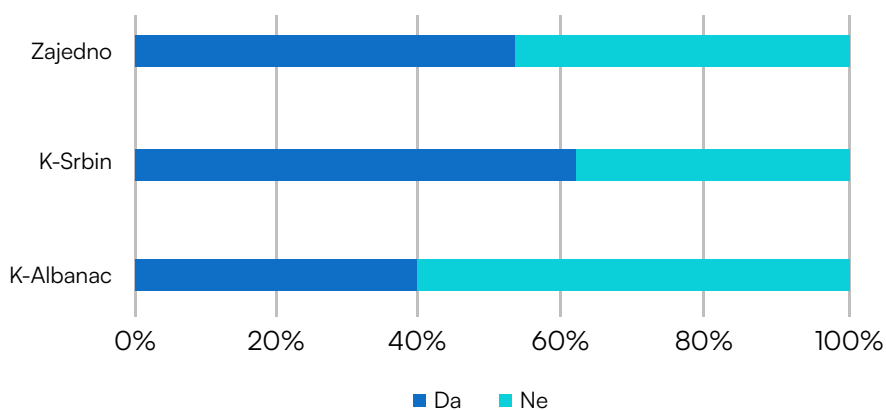
5.2 Zdravstvo: Dosledno, ali nedosledno u kvalitetu

Zdravstvene usluge se takođe pojavljuju kao oblast zabrinutosti, iako se percepcije kvaliteta razlikuju među zajednicama. Dok je i 20% kosovskih Albanaca i 20% kosovskih Srba ocenilo zdravstvenu zaštitu kao „lošu“, većina ispitanika iz obe zajednice je ocenila kao „zadovoljavajuću“ (80% kosovskih Albanaca i 50% kosovskih Srba). Zanimljivo je da je 30% kosovskih Srba ocenilo zdravstvene usluge kao „dobre“, što ukazuje na pozitivnije iskustvo u poređenju sa kosovskim Albancima, od kojih niko nije ocenio usluge iznad „zadovoljavajuće“. Što se tiče pristupačnosti, 40% kosovskih Albanaca i 60% kosovskih Srba smatra da je zdravstvena zaštita dostupna svima u njihovoj zajednici. Međutim, značajan deo obe grupe—60% kosovskih Albanaca i 40% kosovskih Srba— i dalje smatra da zdravstvene usluge nisu podjednako dostupne. Ovo ukazuje na to da, iako sve više kosovskih Srba izveštava o boljem pristupu zdravstvenoj zaštiti, ostaju izazovi u obezbeđivanju da usluge stignu do svih članova zajednice podjednako.

Kako biste ocenili kvalitet zdravstvenih usluga u vašoj zajednici?

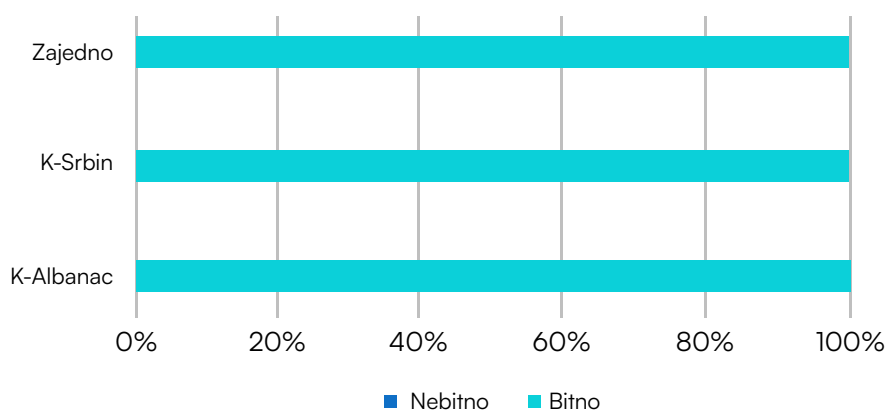
Da li smatrate da su zdravstvene usluge dostupne svima u vašoj zajednici?

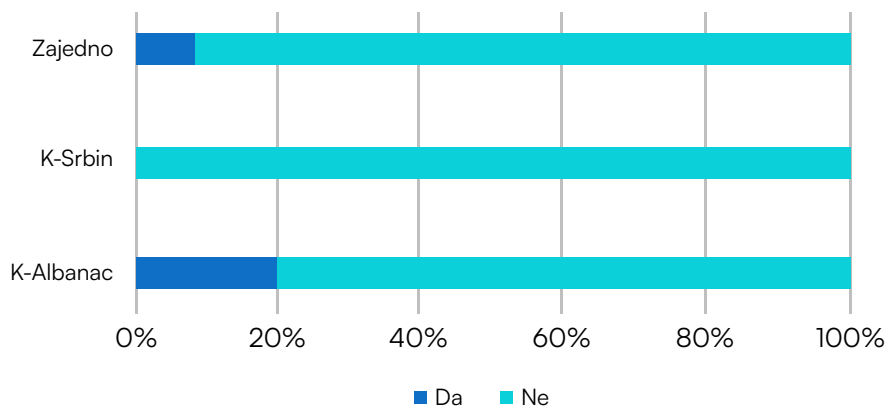
5.3 Kulturno nasleđe: Zajednička zabrinutost

Jedna oblast u kojoj se slažu i kosovski Albanci i kosovski Srbi je značaj koji pridaju kulturnom i verskom nasleđu. Svaki ispitanik (100% i kosovskih Albanaca i kosovskih Srba) naveo je da im je kulturno nasleđe „važno“. Ova zajednička vrednost sugerise da uprkos mnogim izazovima sa kojima se suočavaju zajednice, kulturno nasleđe može poslužiti kao zajednička osnova za negovanje dijaloga i saradnje. Međutim, na pitanje da li smatraju da se njihovo kulturno nasleđe poštuje i štiti, ogromna većina obe zajednice odgovorila je negativno. Među kosovskim Albancima, 80% je reklo „Ne“, a 100% kosovskih Srba je izrazilo isto mišljenje. Ovaj široko rasprostranjeni osećaj zanemarivanja ili nepoštovanja kulturnog nasleđa je potencijalni izvor napetosti, ali takođe naglašava priliku za vladu na Kosovu i druge zainteresovane strane da reše ove probleme kroz snažnije inicijative.

Koliko vam je važno kulturno i versko nasleđe?

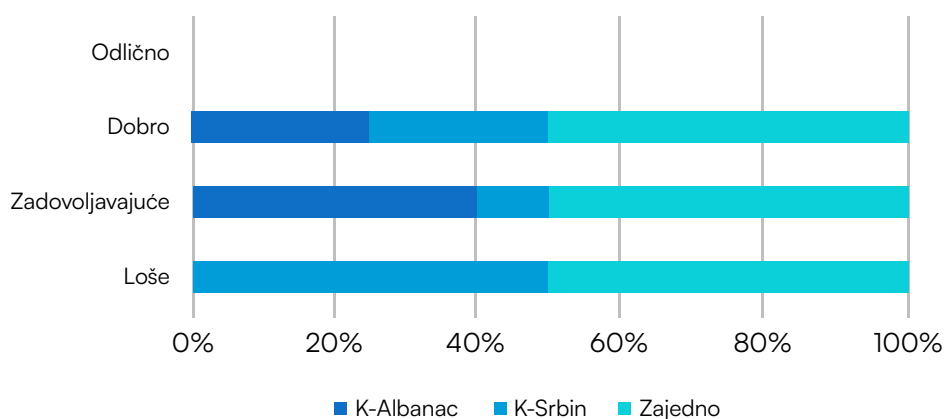
Da li smatrate da se vaše kulturno nasleđe poštuje i štiti?

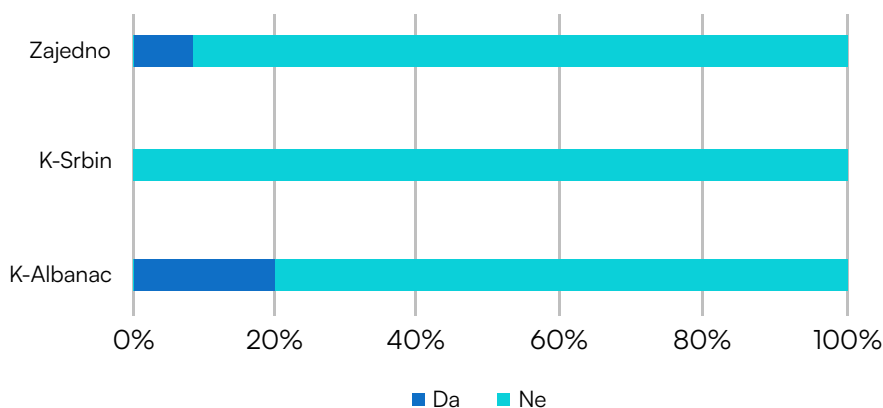
5.4 Ekonomske mogućnosti: Glavni izvor frustracije

Ekonomske mogućnosti — ili njihov nedostatak — predstavljaju značajnu tačku nezadovoljstva, posebno među kosovskim Srbima. Dok je 80% kosovskih Albanaca ocenilo ekonomske prilike kao "zadovoljavajuće", a 20% kao "dobre", slika je mnogo sumornija za kosovske Srbe. Upečatljivih 75% kosovskih Srba ocenilo je ekonomske prilike kao „loše“, a samo 12,5% ih je ocenilo kao „zadovoljavajuće“ ili „dobre.“ Ovaj oštar kontrast sugerira da se kosovski Srbi osećaju mnogo više ekonomski marginalizovani od kosovskih Albanaca, što odražava šire strukturne nejednakosti koje nesrazmerno utiču na manjinske zajednice na Kosovu. Na pitanje da li postoje jednake ekonomske mogućnosti za sve zajednice, 80% kosovskih Albanaca i 100% kosovskih Srba odgovorilo je „Ne“. Ova jednoglasnost u percepciji naglašava ekonomsku nejednakost kao glavnu prepreku za integraciju, pri čemu obe zajednice prepoznaju potrebu za pravednijom raspodelom resursa i mogućnosti.

Kako biste ocenili ekonomske mogućnosti u vašoj zajednici?

Da li verujete da postoje jednake ekonomske mogućnosti za sve zajednice?

Rezultati ankete bacaju svetlo na kritične izazove sa kojima se suočavaju kosovski Srbi pri integraciji u kosovsko društvo, a pojavljuju se i neke ključne teme. Obe zajednice izražavaju nezadovoljstvo kvalitetom obrazovanja i zdravstvene zaštite. Ovo ukazuje da bi napori da se poboljšaju javne usluge koristili i kosovskim Albancima i kosovskim Srbima, pomažući da se premoste neki od jazova u kvalitetu života koji ometaju integraciju. Percepcija nejednakog pristupa ekonomskim mogućnostima, zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju glavna je prepreka integraciji. Kosovski Srbi se posebno osećaju ekonomski marginalizovano, a obe zajednice priznaju da sistem ne pruža jednake mogućnosti. Uprkos razlikama u drugim oblastima, i kosovski Albanci i kosovski Srbi pridaju veliku vrednost svom kulturnom nasleđu. Ovaj zajednički prioritet nudi potencijalnu polaznu tačku za dijalog i saradnju i za mere izgradnje poverenja. Fokusirajući se na zaštitu i promociju kulturnog nasleđa, vlada na Kosovu može da stvori prostor za međuetničku saradnju koja potencijalno prevazilazi političke podele...

Nalazi ukazuju na potrebu za politikama koje idu dalje od pružanja usluga i ekonomskog razvoja. Inkluzivnost mora biti u srcu napora konstruktivne integracije, kako bi se osiguralo da se manjinske zajednice, poput kosovskih Srba, osećaju jednako cenjenim i uključenim u širi društveni okvir Kosova. Ovo uključuje rešavanje duboko ukorenjenih percepcija isključenosti koje obe zajednice gaje.

06 Zaključak

U zaključku, izazov integracije zajednice kosovskih Srba jasno je ilustriran osećajem da „dva odvojena sveta žive na istom podneblju.“ Ovaj citat obuhvata duboko ukorenjenu segregaciju koja prožima ključne sektore poput obrazovanja, zdravstvene zaštite i kulturnog nasleđa. Uprkos tome što su geografski bliske, ove zajednice ostaju društveno i politički podeljene, što svrsishodnu integraciju čini složenim zadatkom.

Jedna od najznačajnijih prepreka napretku je nerešena trauma iz prošlosti. Kao što je jedan učesnik primetio, „Trauma iz prošlosti... ljudi se odmah prebace u “režim preživljavanja”... ove traume nisu rešene.“ Ovo odražava emocionalne i psihološke rane koje nastavljaju da utiču na međuetničke odnose, sprečavajući da napori za izgradnju poverenja i pomirenje zažive.

Da bi se krenulo napred, postoji hitna potreba da se „ukine 'podela' ” između zajednica. Učesnici su naglasili važnost poboljšanja jezičkih veština i negovanja međuetničke saradnje, posebno u zdravstvenoj zaštiti, gde bi veća interakcija između lekara kosovskih Albanaca i kosovskih Srba mogla da pomogne u razbijanju barijera. Rešavanje ovih pitanja kroz ciljne politike, inicijative među zajednicama i održivi dijalog biće od ključnog značaja za negovanje kohezivnijeg, multietničkog društva na Kosovu.

Integracija zajednice kosovskih Srba u ključne sektore — obrazovanje, zdravstvo, kulturno nasleđe i ekonomiju — suočava se sa značajnim izazovima ukorenjenim u političkoj osetljivosti, nedostatku koordinacije i duboko ukorenjenom nepoverenju.

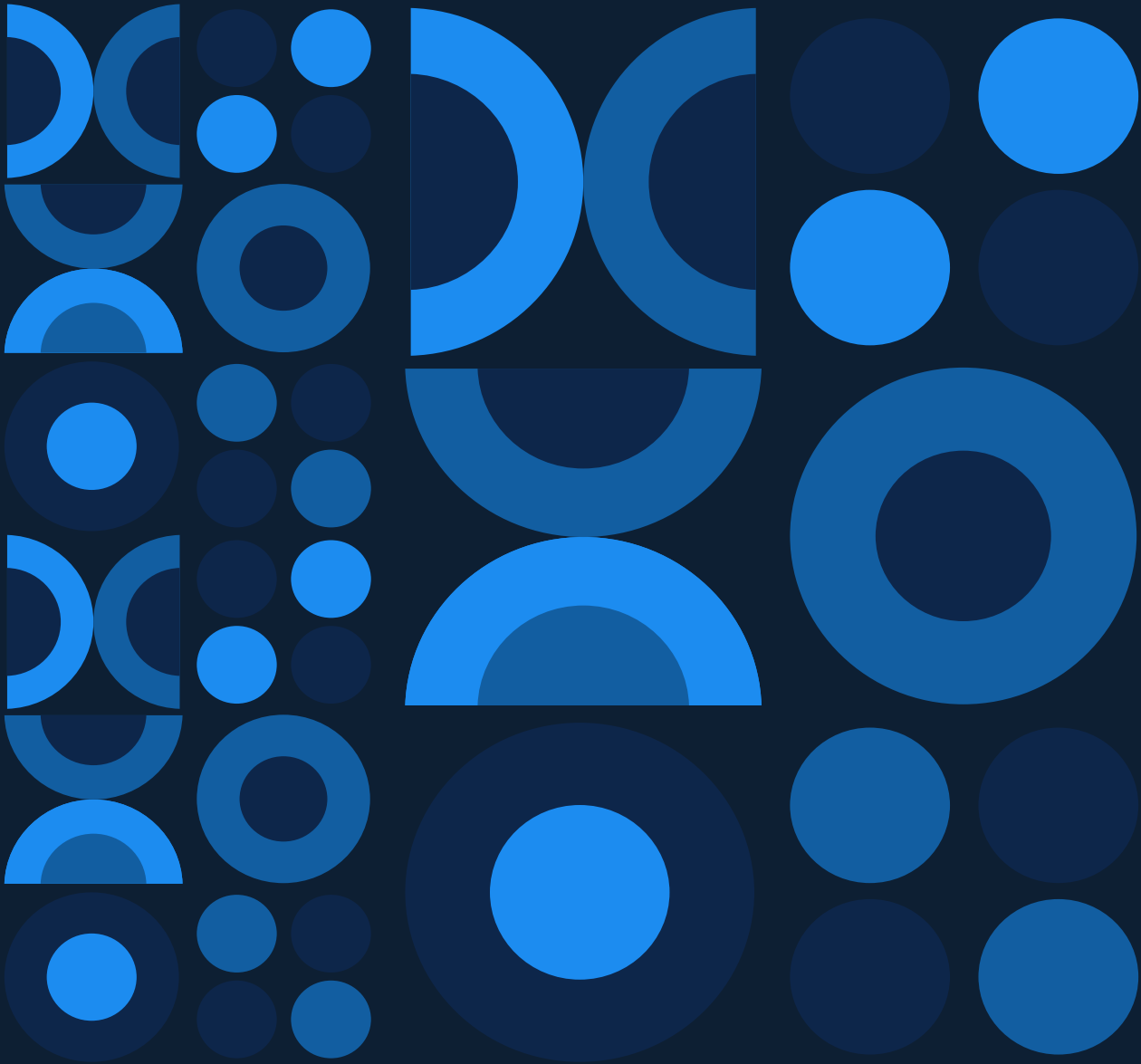
U obrazovanju, integraciju škola koje nastavu drže na srpskom jeziku u kosovski sistem ometaju praktični i politički problemi, uključujući nedostatak saradnje između srpskih i kosovskih obrazovnih vlasti i strahovanja zajednice kosovskih Srba od potencijalnih promena nastavnog plana i programa i sigurnosti zaposlenja nastavnika. Ovi faktori su pojačali podele i omeli napore ka inkluzivnom obrazovnom sistemu.

Zdravstveni sistem predstavlja nešto drugačiju dinamiku, gde privatni zdravstveni sektor nudi retke primere međuetničke saradnje. Međutim, opstanak paralelnih sistema zdravstvene zaštite, gde se zajednica kosovskih Srba oslanja na usluge koje pruža Srbija, dodatno izoluje zajednicu. Poverenje u sistem javnog zdravlja Kosova ostaje nisko, a bez veće saradnje i izgradnje poverenja, integracija zdravstvene zaštite će ostati nedostižna.

U oblasti kulturnog nasleđa, zaštita objekata Srpske pravoslavne crkve je politički opterećeno i sporno pitanje. Iako kosovski pravni okvir garantuje zaštitu srpskog kulturnog nasleđa, primena je nedosledna, što je dovelo do tekućih sporova i podstaklo nepoverenje među zajednicama. Politizacija zaštite kulturnog nasleđa je omela napore da se ovo kritično područje depolitizuje i podstakne veća saradnja.

Konačno, u ekonomiji, integracija ostaje ograničena, pri čemu su opštine sa srpskom većinom u velikoj meri zavisne od zapošljavanja u javnom sektoru i neformalne ekonomije. Dok se trgovina između Kosova i Srbije nastavlja, ona se nije uobličila u značajnu ekonomsku saradnju na nivou zajednice. Neki od napora za smanjenje sive ekonomije i podsticanje međuetničkih ekonomskih partnerstava naišli su na otpor, dodatno učvršćujući ekonomske podele.

Sve u svemu, integracija zajednice kosovskih Srba zahteva kontinuirane napore koji prevazilaze zakonske okvire. Konstruktivna integracija mora biti izgrađena na merama izgradnje poverenja, koordinaciji sa međunarodnim akterima i smislenim konsultacijama sa lokalnim zajednicama kako bi se otklonilo nepoverenje i praktične prepreke koje i dalje ometaju napredak.

newsocialinitiative.org

qkss.org